

کا: محمود بن محمد فخر آبادی ملقب به رکن الاثمه، بی تا؛ کاغذ: سمرقندی ضخیم، جلد: تیماج یشمی، ۲ص (۲۰۰-۲۰۱)، ۲۱ سطر، انداز: ۱۰/۵×۱۸/۵سم [ف: ۱۰-۲۰۲۳]

● جبر و مقابله = علم جبر و مقابله = میزان الحساب = جبر و مقابله و قواعد استخراج مجهولات عددیه /

ریاضیات / فارسی

jabr va moqābele = 'elm-e jabr va moqābele = mīzān-ol hesāb

؟ اصفهانی، ملک محمد بن حسین، ق ۱۰ قمری
esfahānī, malek mohammad ebn-e hoseyn (- 16c)

این گفتار مانند دنباله‌ای است برای «حساب» قوشچی، در دو «فن» تنظیم شده: ۱. جبر و مقابله، در یک «مقدمه» و هفت «فصل»؛ ۲. قواعد معینه که به هر یک از آن استخراج بعضی مجهولات توان کرده در هفت «باب»؛ در فصل ۶ فن یکم می‌گوید دلایل اینها در شرح رساله بهشتی مرقوم گردید. در دیباچه می‌گوید چون ملا علی قوشچی، علاء‌الدین بن محمد متوفی ۸۷۹ق رساله‌ای در علم حساب نگاشته است به نام حساب و میزان حساب (که چاپ شده است) به واسطه خلو آن از بعضی مباحث مهمه مثل جبر و مقابله و خطائین و اعداد مناسبه و غیره، این کتاب را نگاشته‌ام که نفع آن بر طلاب آسان باشد. برخی از فهرست‌نگاران این کتاب را شرح میزان الحساب ملا علی قوشچی دانسته‌اند در صورتی که چنین نیست بلکه نام او را در خطبه یاد کرده است.

آغاز: الحمد لله الملك العلام ... اما بعد بر ارباب دانش و اصحاب ینش مخفی نیست که رساله فارسی علامه مولانا علی قوشچی در علم حساب اشتها تمام و رواج مالاکلام دارد انجام: این است مجمل بعضی مباحث علم حساب که به جهت بعضی از اخوان مؤمنین مرقوم گشته و بهمین مقدار اکتفا نمود تا موجب اطناب و باعث املا اولی الالباب نباشد [نسخه‌های منزوی ۱۵۶/۱؛ الذریعة ۸۸/۵؛ فهرستواره منزوی ۲۶۳۷/۴]

۱. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۸۱۸/۵-طباطبائی

آغاز و انجام: برابر

کا: محمد بن سید محمود حسینی، تا: شعبان ۹۷۹ق؛ کاغذ: اصفهانی شکر، جلد: تیماج قرمز، ۲۴ص (۷۰-۹۳)، ۲۱ سطر، انداز: ۱۰/۵×۱۹سم [ف: ۲۳-۱۱۰]

۲. تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۸۵۲/۳

آغاز: برابر؛ انجام: و این گاهی است که با جذور باشد برابر یا س ۱۲ گ ۸۸ ش ۹۵۷ر در فصل پنجم درباره مقترن چهارم از فن ۱ و بیشتر این فصل و فصلهای ششم و هفتم این فن و همه فن دوم را ندارد؛ خط: نستعلیق، بی کا، تا: ۹۹۹ق؛ افتادگی: انجام؛ گ ۹ (۲۶-پ ۳۴) [ف: ۴-۸۷۴]

بی کا، تا: ۱۰۸۱ق؛ ۵۵گ (۴۲-پ ۹۶) [ف: ۷-۲۶۳۶]

● الجبر و المقابلة / ریاضیات / عربی

al-jabr wa-l muqābila

ابن بناء، احمد بن محمد، ۹۶۵۴ - ۷۲۱ قمری

ebn-e banāe, ahmad ebn-e mohammad (1257 - 1322)

در دو جزء: ۱. اصول و مقدمات در سه «قسم»؛ ۲. مسایل برای متعلمان در دو «قسم». در دیباچه آن چند بار از «اصول» (این دانش) نام می‌برد که گویا بر این پایه است که از آن به «کتاب الاصول» نام برده‌اند.

آغاز: کتاب اصول ابن البنا فی الجبر و المقابلة قال الشيخ الاجل الفقيه الافضل الاكمل ابوالعباس احمد بن ... بسمله. الحمد لله الواحد المعبود الدائم الوجود الذي خلق الاشياء فاحسن كيفيتها ... و بعد فانی وضعت هذا الكتاب فی الجبر و المقابلة جعلته جزئین جزا فی الاصول و المقدمات التي تدور علیها اعمال الجبر و جزا فی مسایل منه یرتاض فیها المتعلم

۱. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۲۶/۵

خط: نسخ، بی کا، تا: پنج‌شنبه پایان ربیع الاول ۷۵۶ق؛ کاغذ: سفید، جلد: تیماج مشک، ۶۷ص (۱۲۰-۱۸۶)، ۲۳ سطر (۱۰×۱۵)، انداز: ۱۵×۲۰سم [ستا: ف: ۱-۱۳]

۲. تهران؛ دائرة المعارف؛ شماره نسخه: ۴۰۰/۳-عکسی

آغاز: برابر؛ انجام: و ان قبل اضرب جذر سبعة فی جذر جذر اصل نسخه: ایاصوفیه، ش ۷۶۱؛ خط: نسخ کهن، کا: عبدالله بن محمد السنهوی، تا: ۷۸۳ق؛ افتادگی: انجام؛ گ ۶ (۳۱-۳۶) [عکسی ف: ۲-۸۲]

● الجبر و المقابلة / ریاضیات / عربی

al-jabr wa-l muqābila

چغمینی، محمود بن محمد، - ۷۴۵ قمری

čaqmīnī, mahmūd ebn-e mohammad (- 1345)

رساله‌ای منظوم در جبر و مقابله دارای ۲۵ بیت.

۱. تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۱۷۶۴/۵

آغاز: الحمد لله الملیک الاحد، القادر البر الرؤف الصمد؛ انجام: فان ذالمجموع جذر المال و الحمد لله بكل حال ۲۵ بیت؛ خط: نسخ، بی کا، تا: با تاریخ ۷۲۵ق [ف: ۵-۳۹۱]

۲. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۳۹۳۰/۴

آغاز: من انشاء صاحب الكتاب: الحمد لله الملیک الاحد xx القادر البر الرؤف الصمد / ثم الصلوة بعده علی النبی xx و آله الغر کرام العرب / يقول محمود و اقوی امله xx فی ذاک حسن الذکر بعد اجله / نظمت نظما ای نظم قابله xx مقترنات الجبر و المقابلة / فيها کها المسائل المقترنه xx و هی مسائل ثلاث حسنه (۱)

فرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنا)؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران: سازمان اسناد

DIA 276248

و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۲۰۱۲

● **صور الحساب / ریاضیات / عربی**

šūwar-ul hisāb

چغمینی، محمود بن محمد، - ۷۴۵ قمری

čagmīnī, mahmūd ebn-e mohammad (- 1345)

چغمینی مؤلف کتاب‌های ملخص مجسطی در هیئت و ملخص قانون (= قانونچه) در طب که هر دو بسیار معروف است، تلخیص اقلیدس و منظومه‌ای و رساله‌ای دیگر در حساب دارد و این اخیر در پاره‌ای از مآخذ با عنوان «رسالة فی الحساب التسع» یاد شده است. مطالب این رساله تقسیم و دسته‌بندی نشده اما می‌توان آن را به چهار بخش تقسیم کرد: بخش نخست: صور نهگانه و مراتب عدد که به منزلت مقدمه است و پس از آن به ترتیب: حساب اعداد صحیح: جمع، تفریق، تضعیف، تضعیف، قسمت، جذر، کعب استخراج جذر الجذر؛ بخش دیگر موازین (= امتحان) اعمال در حساب اعداد صحیح و میزان را در هر یک از عمل‌ها جداگانه بیان می‌کند از میزان جمع تا میزان استخراج جذر جذر؛ بخش کسور: از جمع کسور تا جذر الجذر کسور؛ بخش آخر کسور ستینی. (عبدالحمین حائری)

آغاز: بسمله و منه استمدوا استعین قال الامام البارع نادرة القران بدع الییان ملخص اقلیدس مظهر غوامض اسرار النجوم. شرف المهندسین مفخر الحساب و المنجمین شرف الملة والذین محمود بن عمر الجغمینی سقی الله ثراه ... صور الحساب تسع و هی هذه ۳،۲،۱ ... و الثانی و الثالث قد یکتبان هکذاحم و ححم الاول للواحد و الثانی للثلاثین علی الترتیب و فیه صورة تدعی صفرا ... و فیه منازل تدعی درجا و مراتب اولها منزلة الاحاد ... و علی هذا سائر الاعداد و کل واحد مما تفهم فی الصورة فی ایه درجه کانت تسمى عقداً و الاثنان عقدان ... خذ قلم التخت باخذ احد طرفیه بالوسطی و السبابه و الابهام و تنقذ الطرف الاخر فیما بین الخنصر و البنصر لیمکنک تفریغ الابهام عن الاخذ للمحو. وضع الاعداد الصحاح علی التخت.

انجام: فکعبها دقائق و هی المنزلة الثانیة من الکسور و کعب السوادین و هی المكعبة الثالثه من الکسور توان والحاصل ان کعب ایه منزله کانت من المكعبات هومن تسميتها بالکسور و الله اعلم.

[دنا ۲۰۰۷؛ بروکلما ۱: ۴۷۲ و ذیل یکم]

۱. تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۶۹۱۱/۱

خط: نسخ، کا: قاسم بن مسیب مدعو به سیف کردرانی، تا: دوشنبه ۱ ربیع الثانی ۶۶۰ق؛ کاغذ: سمرقندی، ۷گ (۱-پ-۷)، ۱۷ سطر (۱۰×۱۴)، اندازه: ۱۹×۱۵سم [ف: ۱۶ - ۳۹۶]

۲. مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۳۸۹۲۹

آغاز: برابر؛ انجام: جمیع مراتب المضروب فیه درجه ... یقابل علیها مراتب ثابتة
خط: نستعلیق، کا: محمد بن احمد ساوی، تا: ۸۹۱ق؛ هدایی:

رساله کوتاهی است در این که در عالم وجود هر چیزی دارای صورت و معنی می‌باشد مؤلف در آغاز رساله اصل کلام را نقطه می‌داند و در فصل نخست حضرت محمد (ص) را صورت فوقیه حق می‌داند که از وی چهار رکن اسلام تنزل می‌کند به معنی نماز و روزه و حج و زکات که تجلی صدق و اخلاص و توکل و صفا می‌باشد. در فصل دوم می‌گوید: ابتدای ریاضت صوم و ریاضت دوم صلات و بعد حج و سپس زکات می‌باشد که صورت قلب، عقل، روح و نفس است. در این رساله از هیچ کتاب یا شخصی نام برده نشده تنها در آغاز به رنگ قرمز «الشهود لغیر المؤلفه» و به رنگ مشکی «کتابه العبد امیر فخر رازینی» تحریر شده است.

قم؛ مرعشی؛ شماره نسخه: ۱۴۰۹۲/۱

آغاز: بر علماء دین و کاشفان علم الیقین واضح باشد که انبیاء و اصفان صور الهی اند و اولیا کاشفان آن معانی اند و مراد از صورت؛ انجام: هر چه در آن خاطر فاطر آید آنرا الهام گویند که از عالم انوار الهی به تو نازل و آنرا ... می‌مند و آن از عالم مکاشفه است و الله اعلم بتوفیق.

خط: نستعلیق، بی‌کا، تا: قرن ۱۱؛ کاغذ: شرقی، ۲گ (۱-ر-۲)، مجموع ۵۸ سطر، اندازه: ۱۶×۹سم [ف: ۳۵ - ۵۹۹]

● **صورت‌های فلکی کواکب / هیئت / فارسی**

sūrat-hāye falakī-ye kavākeb

تهران؛ ملی؛ شماره نسخه: ۱۵۷۱۵

۳۹ نقش از آدمی و حیوانات و جز اینها که ستارگان را بدین صورتها تشبیه کرده و هر مجموعه‌ای از آنها را به نامی نامیده‌اند دب اکبر، دب اصغر و ... بی‌کا، بی‌تا؛ کاغذ: فرنگی نخودی، جلد: تیماج ناری، ۳۶گ (۳۷-۲پ)، اندازه: ۱۹×۱۳سم [رایانه]

● **صور الثوابت / هیئت / عربی**

šūwar-uṭ ṭawābit

حسینی دشتکی، ابو محمد، - ۹۸۵ قمری

hoseynī daštakī, abū mohammad (- 1578)

اهداء به: شاه اسمعیل ثانی صفوی
تاریخ تألیف: ۳ ذیحجه ۹۸۵ق

مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۱۲۰۱۲/۳

آغاز: بسمله، سبحان الذی صور اشخاصا نورانیة فی قبة ظلمانیة؛ انجام: وهذا امر معهود مشهور به يعرفه السایحون والعاملون فی البر و البحر

خط: نسخ، کا: محمد تقی بن حاجی خواجه محمد تبریزی، تا: ۱۰۶۵ق؛ کاغذ: نخودی، اندازه: ۲۰/۵×۱۴/۵سم [ف: ۱۰ - ۲۱۶]

فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فخا)؛ جلد بیست و یکم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران

DIA 276259

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۲۰۱۳